

Liedjes en filmpjes

- Willy Alberti: “Ik hou van jou mooi Amsterdam”. Online raadpleegbaar op: <http://www.songteksten.nl/songteksten/32439/willy-alberti/ik-hou-van-jou-mooi-amsterdam.htm>.
- John Ewbank: “Koningslied”. Online raadpleegbaar op: <http://songteksten.net/lyric/8230/95788/john-ewbank/koningslied.html>.
- Wim Daniëls over het Koningslied bij Pauw & Witteman (19 april 2013). Online raadpleegbaar op: <http://taalhelden.org/bericht/de-dag-die-je-wist-dat-zou-komen>.

Ronde 6

Nicoline van der Sijts (a) & Lotte Jensen (b)

(a) Meertens Instituut, Amsterdam

(b) Radboud Universiteit Nijmegen

Contact: post@nicolinevdsijts.nl

L.jensen@let.ru.nl

Cultureel erfgoed de klas in

Samen met enkele collega's uit het academisch en het middelbaar onderwijs¹ werken we aan de ontwikkeling van een website om vwo-leerlingen uit de bovenbouw kennis te laten maken met cultureel erfgoed. In het reguliere schoolprogramma is hiervoor geen ruimte, terwijl ons talige erfgoed voor alle profielen veel interessante en relevante gegevens bevat. Teksten als de eerste Nederlandse grammatica, *het Plakkaat van Verlatinghe* dat de Tachtigjarige Oorlog inleidde of het oudste Nederlandse kookboek brengen het verleden dichtbij.

Op de website willen we teksten aanbieden rond aansprekende thema's, zoals 'klimaatverandering', 'rampen', 'ziekte', 'slavernij', 'communicatie', 'toerisme' en 'taalverandering'. De thema's worden zo gekozen dat ze aan meerdere wetenschapsgebieden raken en een directe relatie hebben met de leefomgeving van de leerlingen. Om de nieuwsgierigheid van de leerlingen te prikkelen, willen we ze een soort mysterie of onderzoeksvraag laten oplossen aan de hand van de gepresenteerde teksten.

Een van de thema's die we willen aansnijden, is 'klimaatverandering'. Als de voorspellingen kloppen, zullen we de komende tijd steeds vaker met extreem weer en grote natuurrampen te maken krijgen. De recente rampen in Bangladesh, Houston en Sint-Maarten lijken dat te bevestigen. De actualiteit brengen we in verband met de Kleine

IJstijd: de periode van de 15de tot en met de 19de eeuw, toen de temperaturen duidelijk lager waren dan de periodes ervoor en erna. We presenteren historisch bronmateriaal, waaruit de oorzaken en gevolgen van de Kleine IJstijd blijken. We vragen de leerlingen om temperatuurschommelingen in kaart te brengen op basis van bronnen over bijvoorbeeld ijsmarkten en trekschuit-uitval, en schilderijen van Avercamp en van Van der Neer. Ook presenteren we historische waarnemingen van zonnevlekken en vulkaanuitbarstingen, waaruit blijkt hoe de reductie in zonneactiviteit en de toename in vulkanisme het klimaat beïnvloeden. Ten slotte laten we zien wat de rol van de media in het verleden bij de berichtgeving rondom grote rampen was. Een terugkerend thema daarbij is de rol van politieke leiders of vorsten: hoe treden zij op na een grote ramp? Uit historische documenten kunnen we opmaken dat vorsten een actieve rol vervulden bij een ramp. Op fraaie prenten (zie: www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl) zien we bijvoorbeeld hoe koning Willem III zich in 1861 naar het overstromingsgebied in Gelderland spoedde.

Afbeelding 1 – Gravure uit 1874, Willem III bij watersnood in januari 1861.

Vervolgens vragen we de leerlingen om deze gegevens in verband te brengen met de huidige klimaatverandering. Hoe kunnen we historische bronnen gebruiken om de huidige klimaatverandering te duiden? En welke overeenkomsten en verschillen bestaan er in het optreden van Willem III en in dat van de presidenten Bush, Obama en Trump bij rampen? Doel is om te laten zien dat historische bronnen veel relevante informatie bevatten voor het benaderen van actuele problematiek.

Een punt van aandacht is de manier waarop de oude bronnen worden gepresenteerd. Doordat het Nederlands in de loop van de tijd fors is veranderd, zijn oude teksten niet zonder meer begrijpelijk voor leerlingen. Met name betekenisveranderingen zetten lezers op het verkeerde been. In een boek uit de 17de eeuw, dat enkele turbulente scheepsreizen beschrijft², staat bijvoorbeeld de zin: *Middelertijdt wierd het laat in den avond, den Kapiteyn donderde noch niet op*. Een hedendaagse lezer maakt hieruit op dat de kapitein te lang bleef plakken (in de kroeg, op bezoek). De zin betekent echter precies het tegenovergestelde: in de 17de eeuw had *opdonderen* de betekenis ‘opdagen, tevoorschijn komen’.

Ook de hoogfrequente functiewoorden, zoals voornaamwoorden, voegwoorden en voorzetsels, zijn instinkers voor moderne lezers. Die menen dat er in de zin *Datmen sulcke dieven zou hangen in haar eygen deur* sprake is van vrouwelijke dieven. Dat is echter niet het geval: *haar* werd vroeger gebruikt waar we tegenwoordig *hun* zeggen.

Aan dit soort taalveranderingen willen we op de website een apart thema wijden. Dat thema kan voor leerlingen een *eyeopener* zijn: taal is geen onveranderlijk iets, maar groeit en verandert. Ook taalregels en taalnormen veranderen in de loop van de tijd. Tegenwoordig leren leerlingen bijvoorbeeld dat ze *groter dan ik* moeten schrijven en niet *groter als mij*. Maar er is ook een periode geweest dat *groter als* een geaccepteerde vorm was.

Het bestuderen van taalverandering leidt tot inzicht in hoe taalregels tot stand zijn gekomen. Een mooi voorbeeld daarvan vormen de voorzetsels *na* en *naar*. De moderne regel is dat *na* wordt gebruikt voor ‘achter’ (‘na de les’) en *naar* voor ‘naartoe’ en ‘volgens’ (‘naar het klaslokaal’, ‘naar de wet’). Vroeger was dat niet zo: aanvankelijk bestond alleen de vorm *na*. Dat was een bijwoord met de betekenis ‘dichtbij’; we kennen dat nog in een verbinding als ‘het ligt mij na aan het hart’. Vervolgens werd *na* ook als voorzetsel gebruikt. In de 13de eeuw kwam in het West-Vlaams de vorm *naar* op als vergrotende trap met de betekenis ‘dichterbij’. Ook dit *naar* ging men als voorzetsel gebruiken, waardoor *na* en *naar* synoniemen werden.

Vanaf eind 16de eeuw gingen taalgeleerden zich buigen over de vraag hoe het Standaardnederlands vorm moest krijgen. Ze publiceerden de eerste spellinggidsen, grammaticas en woordenboeken die tot doel hadden om de standaardtaal vast te leggen. Hun ideaal was dat iedere betekenis door een aparte taalvorm wordt uitgedrukt. Daarom stelden ze voor om de verschillende betekenissen van *na* en *naar* over de twee vormen te verdelen. De taalkundige Leupenius formuleerde in 1653 als eerste de moderne regel waarin *na* als tijdsbepaling en *naar* als richtingaanduiding wordt gebruikt. In de 18de-eeuwse schrijftaal werd die regel alom nagevolgd. In de spreektaal bleef daarentegen tot diep in de 19de eeuw *na* de belangrijkste vorm, voor alle betekenissen.

In de loop van de 20ste eeuw werd het onderscheid tussen *na* en *naar* voor steeds meer taalgebruikers onderdeel van de natuurlijke taal: ze namen het over van hun ouders en hoefden het niet meer als kunstmatige regel aan te leren. De laatste tijd vindt echter een verandering plaats in de uitspraak van de *r*: na een klinker, en vooral na een *a*, wordt de *r* steeds vaker weggelaten. Hierdoor vallen de vormen *na* en *naar* in de uitspraak weer samen tot *na*. Het gevolg is dat het aantal fouten dat leerlingen maken weer toeneemt, want ze kunnen niet meer op hun taalgevoel en op de uitspraak varen.

Door leerlingen inzicht te geven in hoe taalregels tot stand zijn gekomen, hopen we ze te brengen tot bewuste taalvaardigheid. Dit, in navolging van het Manifest ‘Nederlands op school’, dat in 2015 door de Meesterschapsteams Nederlands is gepresenteerd.

Het laatste deel van de presentatie gaan we in discussie met de aanwezige leraren over de opzet van de website rond cultureel erfgoed. Het bestuderen van historische grammatica’s laat zien hoe bepaalde regels tot stand zijn gekomen en dat is voor het vak Nederlands van belang. Maar welke andere bronnen kunnen het beste worden opgenomen op een website rond cultureel erfgoed? Hoe kan die zo worden gevuld dat docenten in het middelbaar onderwijs er vakoverstijgend mee aan de slag kunnen? Wat is voor leerlingen een spannende en inspirerende opzet? Hoe kunnen we de teksten het beste aanbieden: in de vorm van fragmenten, al dan niet met hertaling of verklarende noten? Of geven we leerlingen de opdracht om de teksten te hertalen, om ze zo bewust te maken van taalveranderingen? Zijn er leraren die mee willen werken aan de website?

Noten

- ¹ De groep bestaat uit dr. Roland de Bonth (Haags Montessori Lyceum), Thomas de Bruijn (Pax Christi College, Druten en Teacher in Residence RU), dr. Jeroen Dera (Docentenacademie RU), prof. dr. Erik Kwakkel (UL), dr. Lotte Jensen (RU), prof. dr. Marc van Oostendorp (RU), drs. Cefas van Rossem (Olympus College, Arnhem en RU), prof. dr. Nicoline van der Sijs (RU) en dr. Frans Snik (UL). Lotte Jensen is de penvoerder. De ontwikkeling van de website wordt mogelijk gemaakt door De Jonge Akademie-Projectbeurs.
- ² *Drie aanmerkelijke en seer rampspoedige Reysen, door Italien, Griekenlandt, Lijflandt, Moscovien* van J. Struys, 1676.